

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію ПОПОЙЛИК Юлії Дмитрівни
„Структурно-семантичне та образно-смісловне найменування
СВЯТОГО в сакральному і художньому дискурсі”,
поданої до захисту на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук зі спеціальності
10.02.01 – українська мова

У першому двадцятилітті ХХІ століття потужним потоком вливаються в наукову скарбницю України праці про сакральну лексику. Пишуть про власне сакральні ресурси української власне духовної культури і про роль такої культури у текстах, які залучають сакральну лексику як лінгво-стилістичні, емоційно-експресивні засоби не лише творення текстів, а й утвердження сакральної ролі мови української, того „слова”, що було в устах українців „спочатку”. За нашими спостереженнями, досліджень другого плану значно менше, мабуть, тому, що такі праці потребують не призбирування фактичного матеріалу, що лежить на поверхні, а й такого, який вимагає заглиблення „тримати руку на пульсі” сучасних динамічних змін у функційних нормах літературної або й народнорозмовної мови.

Попойлик Юлія Дмитрівна поставила собі за мету здійснити аналіз найменувань мегаконцепту СВЯТИЙ в українській мовно-культурній картині світу за текстами сакральної літератури, а також дослідити його вербально-образну репрезентацію у текстах художніх. Завдання були системними: описати особливості реєстру номінацій СВЯТОГО в українських текстах сакральної та авторської картин світу; виявити ключові семантичні компоненти мегаконцепту СВЯТИЙ, а саме: номінації Бога, Ісуса Христа, Богородиці; з’ясувати структуру найменувань на позначення Бога, Ісуса Христа, Богородиці, головню, як на наш погляд, у тому аспекті, яким чином ці іменування формують українську сакральну картину світу. (Зазначимо, що

названий мегаконцепт з огляду на історію православ'я в Україні та неоднапрямленість художньої творчості в різні періоди, індивідуально-авторська картина світу з участю мегаконцепту може й творить *авторську* мовну картину, але часто контрастує із сакральною картиною світу, що нерідко негативно характеризує ставлення окремих українців до сакральної функції рідної мови).

Накреслені завдання дисертант виконала. Звернення до значного обсягу наукової літератури щодо визначення поняття „концепт”, до праць відомих дослідників сакральних текстів (українських, польських, англійських, російських та ін. авторів – усього 264 позиції), осмислення лексикографічних презентацій складників мегаконцепту тощо забезпечило послідовність аналізу й ґрунтовність висновків.

У дисертації Попойлик Юлії Дмитрівни три розділи, у кожному виділені підрозділи.

Розділ 1 („Теоретичні основи дослідження концепту у ХХ – ХХІ століттях”, 11 сторінок) свідчить про належну обізнаність дослідниці з проблемами теорії концепту і науки концептології, доведеність існування безмежної кількості визначень ключового поняття, переконувальність у доцільності його використання (навіть дисертантка пропонує своє визначення – с. 13, що гідне похвали).

У підрозділі 1.1.2 пояснено чинні в науці характеристики лінгвокультурних концептів (їх зазначено 10 на с. 21-22). З-поміж них найдоцільнішим для вивчення вважаємо смислотвірні характеристики та комплексність побутування того чи того народу, його культури.

Досить вдало, як на наш погляд, дисертантка використала методичні прийоми для свого аналізу: метод семантико-когнітивного аналізу (в тексті концептуальний аналіз та контекстуальний пояснюється доречно, на відміну від теоретичних постулатів щодо концептів – вони „залишились” у першому розділі без особливої функції), теорія (чи метод? – Н.Б.) метафори, лінгвокультурологічна теорія (ґрунтується на ідеях В. Карасика та В.

Воркачова), метод суцільного виписування, структурний та зіставний метод, кількісний аналіз). Звичною для багатьох дослідників є неуважність до розмежування понять метод і методика, чого не уникнула і Юлія Дмитрівна, зокрема, *не акцентовано* у розділах польову структуру концепту: ядро, ближня – дальня і крайня периферії, ядро + номінатив.

У підрозділі 1.3.2 („Мегаконцепт СВЯТИЙ та його лексикографічна інтерпретація”), посилаючись на В. Маслову, дисертант погоджується, що „концепт не безпосередньо виник із значення слова, а є результатом зіткнення словникового значення слова з особистим і народним досвідом людини”с.401. На наш погляд, хіба що в ідеальному новому словнику, а не в дотеперішніх словникових визначеннях дадуть змогу виокремити універсальні особливості мегаконцепту СВЯТИЙ. Авторка і сама, по суті, так вважає, бо пише, що „трансформація внутрішніх структур одного з ключових концептів культури (СВЯТИЙ) відбувається не лише на лексикографічному рівні, а й на текстовому, адже з тексту концепт потрапляє у словник” (с. 44).

У розділі другому („Структурно-семантичний та образно-сміслові особливості найменувань Бога, Ісуса Христа й Богородиці в сакральному дискурсі”, 125 сторінок) Юлія Попойлик зберегла лише окремі постулати теорії концепту, і справедливо наголосила, що „з плином століть та з прийняттям християнства змінилося і поняття СВЯТОГО” (с. 50). І хоч не варто писати „Бог як монотеїстична *категорія*” (? – Н.Б.), усе ж правда, що формування поняття Бог в українській картині світу представлене у позитивній еволюції етносу.

Цей розділ ключовий, визначальний (доцільно було б де-не-де використати окремі положення з розділу першого. – Н.Б.): у ньому подані найпрезентаційніші іменування 1) Бога, 2) Ісуса Христа, 3) Богородиці, ретельно вибрані з досліджених джерел сакральних текстів.

Дисертант поділяє іменування (сутнісна оцінка, характеристика) на одно-, дво-, три- і полікомпонентні, зазначає кількість вживань, майже всі ілюстровані контекстами. Зазначена кількість варіантів, подані доцільні

семантичні й емоційно-експресивні коментарі. На наш погляд, безсумнівно, однокомпонентні найменування *Бог – Цар, Пан...*, двокомпонентні: *Ісус Христос – Син Божий*, але іменування *Бог і Господь* не може бути назване трикомпонентним, бо *і* – не семантичний елемент іменування, а сполучник. Або чи є полікомпонентним *Создатель і Бог мій*? З подібними проблемами встановлення кількості компонентів доцільно б визначатися переконливіше.

Не варто називати полікомпонентним іменування на зразок *Бог оборонець мій, риг спасіння мого, заступник мій* – на наш погляд, це стилістична фігура нанизування. Або як називати всемогутній *Боже Великий, Боже всесильний, непереможний воєвода і господь, радість і веселість рабів твоїх?* – Це вже не іменування, а оцінка, характеристика, змістова сентенція.

У підрозділі 2.1.2 („Лексико-семантичні групи найменувань на позначення Ісуса Христа”) проведено такий же компонентно-семантичний аналіз зі зверненням до контекстів. Але ми не погоджуємось з ототожненням імення Ісус Христос з постійно повторюваною у підрозділі назвою до кожної структурно-семантичної групи номінації у формі „Другий складник святої трійці”. Може, „іпостась”, „репрезентант”?

Трапляється у підрозділі посилання на словникове тлумачення „той, що принесений у жертву заради спасіння людства”, але словник не зазначений.

Зацікавлюють кількісні підрахунки як самих іменувань, так і загальні підсумки оцінних значень.

Особливо вправно, як нам видається, виписаний підрозділ про іменування Ісуса Христа у сакральних текстах (хоч його варто б поділити ще на підрубрики). СВЯТОГО визначено небесного – Бога і земних – Ісуса Христа і Богородиці. Відступивши від наукового етикету, зазначимо, що в образі Ісуса Христа підкреслено: *Син Божий, Володар, творець, спаситель світу*, а в образі Богородиці: *обрана Богом, благословенна, всемилостива, пресвятая, покрови нашої землі* і т. д.

Загалом же найменувань Бога отця вивчені тексти засвідчують – 482 одиниці, Ісуса Христа – 1115, Богородиці – 2589. Погодившись з тезою, що

„сакральна література категоризує християнську дійсність як одну з головних складників моралі та існування людства, його духовної культури” (с. 121), бажано б почути від дисертантки думку про те, чому саме про Марію Богородицю лише в опрацьованих в цьому дослідженні джерелах є 2,5 тисячі іменувань.

Щоправда, треба погодитись і з ученими богословами, що граматику і стилістику, зміст і форму сакральних текстів світській людині, не можна тлумачити, а лише констатувати у наявній формі, тому вважаємо, що Юлія Дмитрівна Попойлик дотримала цієї настанови: вона пише - „так є”, а „чому” – знати нам не дано.

На наш погляд, дещо дисонують з урочистою піднесеністю іменувань трьох іпостасей СВЯТИХ – Бога, Ісуса Христа, Богородиці художні тексти (розділ третій, 166 с.), залучення яких виправдовуємо (та й автори, вважаємо, обрані досить вдало: Т.Шевченко, Леся Українка, І.Франко, В.Стус, Б.-І. Анонич, І.Драч), але через приклади, які не завше звеличують, а частіше суб’єктивно, ситуативно оцінюють (навіть подеколи негативно), відчуваємо якесь згасання власної піднесеної налаштованості. Але це особиста думка рецензента, а не зауваження авторіві.

Кортить нам визначити точно: це дослідження просто загальнономовне, чи стилістичне, чи релігієзнавче? Мабуть, що у всіх трьох іпостасях! І з цим змушують погодитись три ґрунтовні додатки до дисертації. І хоч з деякими одиницями, віднесеними до структурних груп подеколи не погоджуємось (це зазначено на сторінках додатків), вважаємо ці три додатки (с. 208-267) довідником ціннісно-номінативної функції мегаконцепту СВЯТИЙ (досліджено 4000 номінацій). Ці додатки, як пише дисертант, вказують „на закладені в образах, поняттях, почуттях... головні сакральні субстанції як психологічну поняттєву необхідність для людства” (с. 170-171).

Висновки до кожного розділу чітко презентують зміст і результати дослідження. Загальні висновки (с. 168-174) цілком відповідають вимогам жанру, достатньо інформативні. Зокрема, вартий уваги такий підсумок:

„аналіз текстів засвідчив, що мегаконцепт СВЯТИЙ – це ментальна структура свідомості, репрезентована сакральними джерелами у сакральному дискурсі та відтворена мовними засобами в художньому дискурсі соціокультурних контекстів” (с. 169).

Дисертація Юлії Дмитрівни Попойлик пройшла достатню апробацію на Міжнародних (Київ, Острог, Кіровоград, Польща, Москва,) та Всеукраїнських (Київ - 2011, 2012 рр.) наукових конференціях, на засіданнях кафедри української мови ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, а також на щорічних підсумкових науково-практичних конференціях професорсько-викладацького та аспірантського складу цього ж університету.

З теми дисертації опубліковано 9 праць, з яких 6 – у фахових виданнях, зокрема й у Польщі, навіть у Москві (2013 р).

Окрім зазначених вже пропозицій, рекомендуємо:

1) менше цитувати, а більше самостійно аналізувати висновки дослідників-концептологів (до речі, цитати довели значну активність зарубіжних теоретиків і практиків і кількісно значно меншу наукову продукцію учених України);

2) у межах підрозділів для чіткості сприйняття інформації доцільно було позначати підгрупи;

3) уніфікувати написання слова СВЯТИЙ (в роботі застосовано і велику, і малу літеру, навіть якщо це слово з художніх текстів давнішого часу);

4) варто б пояснити, чому *віра* і *земля* – це особисті й оцінні абстрактні поняття (с. 169);

5) якщо можливо, пояснити, чому ви не зараховуєте до СВЯТОГО „Дух святий”;

6) список джерел можна було укласти у формі скорочень (напр., *акаф.*), що давало б чітке розуміння жанру сакрального тексту і авторів текстів

художніх. Але застосування круглої дужки виділення ілюстрацій вважаємо теж можливим.

Загалом констатуємо, що дисертація „Структурно-семантичне та образно-смісловне найменування СВЯТОГО в сакральному і художньому дискурсі” відповідає вимогам „Порядку присудження наукових ступенів” від 24.07.2013 року, № 567 до праць, поданих до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, а отже її автор Попойлик Юлія Дмитрівна заслуговує надання їй такого наукового ступеня за спеціальністю 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент

БАБИЧ Надія Денисівна,
кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри історії і культури
української мови Чернівецького
національного університету
ім. Юрія Федьковича

Н.Д. Бабич

Підпис *Бабич Н.Д.* засвідчую
Учений секретар Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
Бабич Н.Д.
"16" "12" 2016

19 03-02-11/489 16